

УДК 6311.115

Сременко Д.В.,
к.е.н. доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Анотація. В статті проаналізовано специфіку використання земельних ресурсів в системі фермерських господарств. Обґрунтовано роль земельних ресурсів як однієї з базових складових ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Досліджено сучасні особливості використання земельних ресурсів у фермерських господарствах. Визначено фактори, що негативно впливають на рівень ефективності землекористування фермерських господарств. Проаналізовано перспективи розвитку фермерських господарств в умовах агресивного конкурентного середовища. Сформульовано інституційні заходи щодо оптимізації використання земельних ресурсів суб'єктами малого аграрного підприємництва.

Ключові слова: фермерські господарства, земельні ресурси, конкурентоспроможність, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування вітчизняного аграрного сектору триває на тлі тенденцій глобалізації та інтеграції вітчизняних сільгоспвиробників до європейського економічного простору. Одним з наслідків даного, в цілому позитивного, процесу є поява загроз для суб'єктів середнього та малого аграрного підприємництва, рівень конкурентоспроможності якого не відповідає вимогам сьогодення. В цьому зв'язку надзвичайно важливим є дослідження рівня розвитку фермерських господарств, які є єдиною офіційно визнаною формою товарного виробництва, що створена на базі сільських домогосподарств.

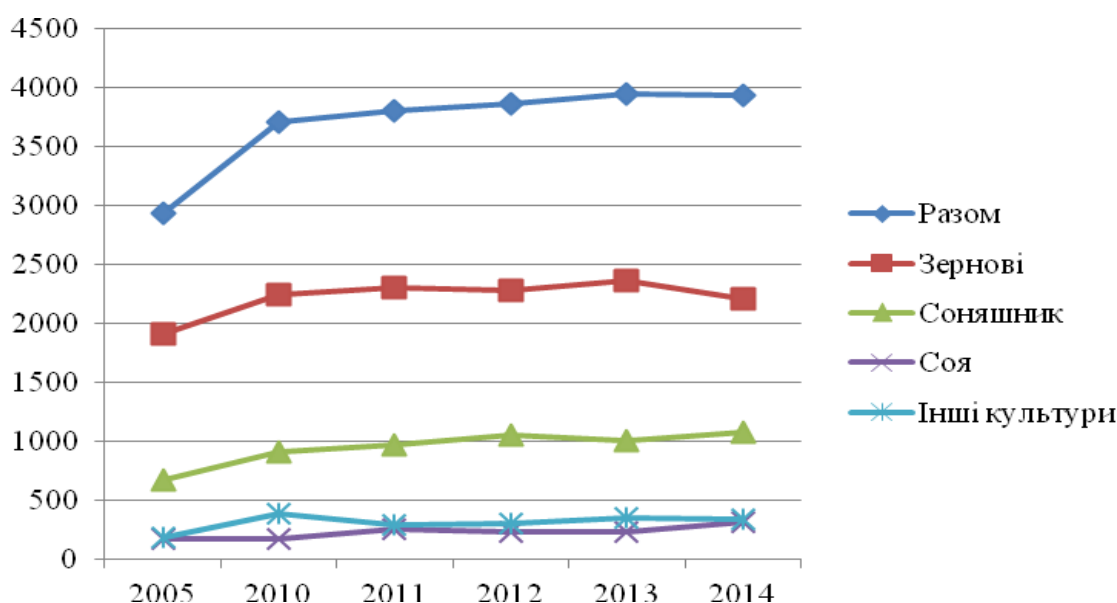
Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств як складової вітчизняної системи аграрного підприємництва знайшли своє відображення в працях В.К. Збарського, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, І.В. Свиноуса та ін. Проте, на нашу думку, потребують подальшого вивчення питання, пов'язані із сучасними особливостями використання ресурсного потенціалу, а також аналіз факторів, що обумовлює його специфіку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасної специфіки використання земельних ресурсів в системі фермерських господарств, як визначального фактору аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відмітити, що на даному етапі функціонування вітчизняного аграрного сектору фермерські господарства є важливою складовою в системі аграрного підприємництва, проте їх вплив на загальний розвиток галузі не є визначальним. Водночас вітчизняне фермерство за сучасних умов є єдиною можливістю легалізувати товарне сільськогосподарське виробництво, яке сформоване на базі домогосподарств та має постійно виробляти і реалізовувати конкурентоспроможну продукцію як запоруку забезпечення своєї подальшої життєдіяльності. При цьому слід враховувати надзвичайно важливе соціально-економічне значення самого факту функціонування малих форм аграрного бізнесу для існування українського села.

Аналізуючи динаміку використання земельних ресурсів представниками даного сегменту аграрного підприємництва, необхідно відмітити, що вона відповідає загальним трендам, характерним як в цілому для сільськогосподарських підприємств, так і по окремих культурах (рис.1).

Так, якщо загальне зростання посівних площ протягом 2005-2014 рр становило 4,6% або близько 1100 тис.га, то по фермерських господарствах дані показники дорівнювали відповідно 33,9% та 1000 тис. га.

Водночас, якщо по всіх категоріях сільгоспвиробників зростання посівних площ відбувалося за рахунок технічних культур (по соняшнику – на 40%, по сої – на 312%), то розвиток рослинництва у фермерських господарствах має більш диверсифікований характер.

Разом із технічними культурами спостерігається аналогічна позитивна динаміка по посівних площах зернових (15,6%), картоплі (60,7%) та плодово-ягідних культурах (58,2%). Останній факт є особливо важливим, оскільки збільшення площ під садами та виноградниками є показником наявності у сільгоспвиробників бізнес-проектів, які

носять стратегічний характер, розраховані на тривалий період, а також, на відміну від виробництва зернових та технічних культур, потребують більш складного інфраструктурного забезпечення для ефективного розвитку даного галузевого напрямку.

Результати аналізу динаміки питомої ваги посівних площ фермерських господарств в загальному обсязі лише підтверджують наведені висновки. Так, протягом аналізованого терміну, частка земель, що використовується даними суб'єктами аграрного підприємства, зростає з 11,3 до 14,5% в загальній структурі (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги посівних площ фермерських господарств в загальній структурі, %

Найменування культур	Рік						2014 до 2005, +/-
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Зернові та зернобобові	12,76	14,90	14,63	14,76	15,09	14,95	2,19
Соняшник	18,02	19,83	20,42	20,3	20,27	20,41	2,39
Соя	39,06	16,12	22,23	15,75	16,98	17,45	-21,61
Плодово-ягідні культури	3,04	4,66	5,02	5,45	6,02	6,02	2,98
Овочі відкритого фронту	2,63	3,05	3,5	2,85	2,36	2,46	-0,16
Картопля	0,38	0,72	0,91	1,06	0,89	0,69	0,31
Інші культури	3,32	8,37	6,22	7,35	8,8	9,0	5,68
Разом	11,29	13,76	13,75	13,91	14,32	14,45	3,16

*Розраховано за даними Головного управління статистики України

При цьому слід відзначити позитивну динаміку структури посівних площ по зернових культурах (зростання питомої ваги становило 2,2 пункти), соняшнику (2,4 пункти) та плодово-ягідних культурах (3 пункти). Скорочення частки площ під сою (на 22 пункти) слід, на нашу думку, розглядати скоріше у позитивному аспекті, враховуючи небезпечні екологічні наслідки інтенсивного вирощування даної культури. Коливання питомої ваги по овочах та картоплі не має суттєвого впливу на загальну динаміку, а лише відображає низький рівень господарської активності фермерів по даних галузевих напрямках. Таким чином, видно, що підприємницька активність вітчизняного фермерства в рослинницьких галузях сконцентрована переважно у виробництві зернових та технічних культур, де вони займають в загальній структурі сільгоспвиробників стабільні сильні позиції.

Нажаль позитивні зрушення в сфері виробництва плодово-ягідних культур не ма-

ють визначального впливу як на загальний стан галузі в масштабі аграрного виробництва в цілому, так і в системі фермерських господарств. Це дає підставу зважати на дані показники лише як на можливі перспективні напрямки розвитку для вітчизняного фермерства, їх переходу на якісно інші принципи господарювання, пов'язані з необхідністю розробки середньотермінових планів, використання науково обґрунтованих техніко-технологічних методів економічної діяльності тощо.

Дані висновки підтверджуються результатами аналізу динаміки структури посівних площ фермерських господарств України за період 2005-2014рр. Зокрема, протягом аналізованого терміну спостерігається одночасне зростання питомої ваги площ під технічними культурами (6,5 пункти) та скорочення частки земель, що відводилася під зернові та зернобобові (-9 пунктів) (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка структури посівних площ фермерських господарств, %*

Найменування культур	Рік						2014 до 2005, +-
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Зернові та зернобобові	65,14	60,66	60,45	58,96	59,93	56,23	-8,91
Соняшник	22,94	24,46	25,44	27,27	25,51	27,26	4,32
Соя	5,83	4,68	6,63	6,01	5,83	8,01	2,18
Плодово-ягідні культури	0,31	0,32	0,34	0,36	0,36	0,37	0,06
Овочі відкритого фронту	0,41	0,38	0,46	0,36	0,28	0,29	-0,13
Картопля	0,2	0,28	0,34	0,4	0,31	0,24	0,04
Інші культури	5,17	9,23	6,34	6,64	7,78	7,6	2,44
Разом	100	100	100	100	100	100	X

*Розраховано за даними Головного управління статистики України

Слід відзначити, що даний процес носить характер визначеної тенденції, а не випадкових коливань, що є результатом дії природно-кліматичних факторів. Так, якщо по зернових та зернобобових культурах, починаючи з 2010 року, річне скорочення частки площ в загальній структурі становило від 1,5 пункту у 2012 році до 3,5 пунктів у 2014 році, то по соняшнику динаміка питомої ваги мала синусоїдальний характер (2005-2012рр – стабільне зростання, 2013 рік –

скорочення на 2 пункти, 2014 рік – зростання на 2 пункти). Овочеві та плодово-ягідні культури, значення яких для вітчизняного продовольчого ринку є надзвичайно важливим, в загальній структурі посівних площ фермерських господарств складають близько 1% протягом всього аналізованого періоду, що відповідно характеризує рівень підприємницької цікавості з боку даних представників аграрного бізнесу.

Які висновки можна зробити, проаналізувавши динаміку структурних показників, що відповідним чином відображають характер землекористування фермерських господарств як складової системи вітчизняного аграрного виробництва? По-перше, динаміка обсягів використання земельних угідь, їх структура відображає наміри сільгоспвиробників, вектор бізнес-активності, галузі, на яких підприємець (в даному випадку фермер) концентрує свою увагу з метою отримання прибутку. Результати аналізу наведених даних переконливо свідчать, що за сучасних умов переважна більшість вітчизняного фермерства орієнтована на виробництво продукції рослинництва, на вирощування зернових та технічних культур, причому увага акцентується саме на останньому виді продукції. Ми свідомо не розглядаємо результативні показники (урожайність, рентабельність тощо), оскільки метою статті є не аналіз ефективності економічної діяльності фермерів, а визначення її напрямів, а також факторів, що їх обумовлюють.

Причиною соняшникo-зернового напрямку функціонування рослинницької галузі в системі фермерських господарств є домінування на вітчизняному аграрному ринку великих та дрібних посередників, які не тільки визначають як асортимент продукції, що виробляється, а й формують ціну на практично усі її види. Фермерські господарства позбавлені реальної можливості брати участь у ціноутворенні на власну продукцію, оскільки рівень консолідації суб'єктів даного сегменту аграрного підприємництва не відповідає умовам сьогодення. Внаслідок цього практично відсутня можливість для активного розвитку альтернативних напрямків в

рослинництві (овочівництво, садівництво тощо), оскільки дані проекти вимагають зміни у техніко-технологічному забезпеченні, а також потребують сприятливого кредитного середовища.

Позитивно вплинути на ситуацію, що склалась, можна лише за рахунок комплексної дії певних заходів, які передбачають одночасно протекціонізм державних інституцій по відношенню як до закордонних, так і вітчизняних конкурентів, розробку системи стимулювання інноваційного розвитку вітчизняного фермерства, що, в свою чергу, потребує вирішення кадрового питання для забезпечення конкурентоспроможного функціонування суб'єктів малого та середнього аграрного бізнесу.

Висновки. На сучасному етапі розвитку вітчизняного аграрного виробництва фермерські господарства залишаються важливою складовою в системі аграрного підприємництва, проте їх роль не є визначальною у формуванні певних сегментів ринку сільськогосподарської продукції. В процесі дослідження доведено, що специфіка використання земельних ресурсів в системі фермерських господарств обумовлена їхньою залежністю від зовнішніх чинників, які формують ринок продукції рослинництва. Результати аналізу динаміки показників структури посівних площ фермерських господарств, як в загальному обсязі, так і по окремих видах продукції, переконливо довели необхідність якісних інституційних трансформацій з метою оптимізації ресурсного забезпечення економічної діяльності вітчизняного фермерства, а також посилення співпраці між аграріями та галузевими науковонавчальними центрами.

Список літератури:

1. Збарський В.К. Дрібнотоварний приватний аграрний уклад: теорія, практика, перспективи розвитку / В.К. Збарський. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2012. -634с.
2. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. - №4. – С.19-37.
3. Мессель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні /В.Я. Мессель-Веселяк //Економіка АПК. – 2010. - № 9. – С.5
4. Макаренко П.М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства /П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник //Економіка АПК. – 2008. - № 3. – С. 145 – 152.
5. Сільське господарство України 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://agroua.net/statistics/>.

Annotation. Subject of article - researching features the use of the resource potential on farms. The author has analyzed the specifics of land use by farmers. The author proved that the level of use of land resources in agricultural production is a major factor of efficiency. Results of the study of dynamics of cropping patterns showed the nature of their use. The author showed that grain and industrial crops are grown by farmers particularly hard. The author drew

attention to the environmental hazard of a large amount of agricultural land, on which commercial crops are sown. Results of the analysis of the dynamics of land farming structures show that their economic activity is not fully independent. Large brokers have a huge impact on the nature and direction of the farm. They determine the price policy and the range of products for farmers. The author pointed out the inadmissibility of preservation of a given situation. The author proposed a number of measures that can improve the competitiveness of farms, to encourage them to diversify their production and business activities. These factors are: the protective policy of the state, the active introduction of new technologies, training for small and medium-sized businesses.

Keywords: *farming, land resources, competitiveness, innovation development.*